

Міністерство освіти та науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Кафедра психології

«До захисту допускаю»
завідувач кафедри психології
доктор психологічних наук, професор
_____ М.В. Савчин « » _____ 2026 р.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМПАТІЇ В МІЖОСОБИСТІСНІЙ ВЗАЄМОДІЇ ЮНАЦТВА

Спеціальність: 053 Психологія
Освітня програма: Практична психологія

Бакалаврська робота
на здобуття кваліфікації – бакалавр психології
за спеціалізацією «Практична психологія»

Автор роботи:

Романькова Ольга Олександрівна

підпис

Науковий керівник:

**кандидат психологічних наук,
доцент Хавула Роман Михайлович**

підпис

Дрогобич, 2026

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ЕМПАТІЇ В МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИНАХ ЮНАЦТВА.....	7
1.1. Поняття емпатії у зарубіжних та українських науковців	7
1.2. Модель та структура емпатії	10
1.3. Емпатія як чинник міжособистісної взаємодії у юнацькому віці	14
Висновки до першого розділу.....	17
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМПАТІЇ В МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИНАХ ЮНАЦТВА	18
2.1. Організація, об'єкт і методика дослідження.....	18
2.2. Аналіз і інтерпретація результатів дослідження.....	20
Висновки до другого розділу	32
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ ЕМПАТІЇ У МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИНАХ ЮНАЦТВА.....	34
3.1. Психологічні умови розвитку емпатії в юнацькому віці	34
3.2. Тренінгові вправи та психокорекційні методи розвитку емпатії.....	38
Висновки до третього розділу.....	41
ВИСНОВОК.....	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46
ДОДАТКИ.....	52

АНОТАЦІЯ

Романькова О.О. «Психологічні особливості емпатії в міжособистісній взаємодії юнацтва»

У бакалаврській роботі здійснено аналіз зарубіжних та українських психологічних досліджень, присвячених проблемі емпатії в юнацькому віці. Узагальнено сучасні наукові підходи до визначення поняття емпатії, розкрито її психологічну сутність, структурні компоненти, функції та особливості розвитку емпатії в період юнацтва. Емпірично досліджено психологічні особливості розвитку емпатії у студентської молоді та виявлено взаємозв'язок між емоційними й когнітивними компонентами емпатії та показниками особистісної тривожності. На основі результатів дослідження розроблено практичні рекомендації щодо розвитку емпатії в юнацькому віці, запропоновано тренінгові вправи та психокорекційні методи.

Ключові слова: емпатія, міжособистісні взаємини, юнацький вік, емоційна чутливість, когнітивна емпатія, соціальна компетентність.

ANNOTATION

Romankova O.O. “Psychological features of empathy in interpersonal interaction of youth”

In the bachelor's thesis, an analysis of international and Ukrainian psychological studies devoted to the problem of empathy in adolescence is presented. Contemporary scientific approaches to defining the concept of empathy are synthesized, its psychological essence, structural components, functions, and developmental characteristics during adolescence are examined. An empirical study was conducted on the psychological features of empathy development among university students, revealing the relationship between emotional and cognitive components of empathy and indicators of personal anxiety. Based on the research findings, practical recommendations for fostering empathy in adolescence were developed, including training exercises and psychocorrective methods.

Keywords: empathy, interpersonal relations, adolescence, emotional sensitivity, cognitive empathy, social competence.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що юнацький вік є критичним періодом становлення особистості, формування соціальної ідентичності, розвитку моральних, емоційних та комунікативних компетентностей. У цей період спостерігається підвищена потреба молоді у взаєморозумінні, підтримці, довірі та партнерських стосунках, що визначає особливу роль емпатії як психологічного феномену. Емпатія, або здатність усвідомлювати, відчувати та відповідати на емоційний стан іншої людини, виступає ключовим чинником формування міжособистісних відносин та забезпечення ефективною соціальною взаємодією.

Сучасні наукові дослідження демонструють значну зацікавленість як зарубіжних, так і українських психологів у проблемі емпатії. Так, Ненсі Айзенберг розглядає емпатію як складний інтегративний феномен, що поєднує емоційні й когнітивні процеси та визначає моральну поведінку людини. Подібного підходу дотримується Жан Десеті, який акцентує на когнітивному аспекті емпатії, вбачаючи в ній механізм розуміння іншої особистості й основу соціальної адаптації. В українській психології проблема емпатії також посідає важливе місце. Зокрема, Л. Журавльова розглядає її як інтегральну характеристику особистості, що поєднує емоційні, когнітивні й поведінкові компоненти та забезпечує ефективне міжособистісне спілкування. Т. Коломієць підкреслює, що емпатія в юнацькому віці набуває усвідомленого характеру й відіграє провідну роль у розвитку соціальної компетентності молоді. Водночас Ю. Кандиба акцентує на її багатовимірності, вважаючи емпатію чинником психологічного благополуччя, який регулює поведінку особистості та визначає якість її взаємодії у соціальному середовищі.

Аналіз наукових джерел свідчить про існування певних протиріч: з одного боку, емпатія визнається важливою для соціальної інтеграції, з іншого — її механізми та специфіка прояву у юнацькому віці потребують додаткового вивчення. Ці протиріччя і зумовлюють необхідність проведення системного психологічного дослідження емпатії у міжособистісних взаєминах юнацтва.

Об'єкт дослідження: емпатія особистості.

Предмет дослідження: психологічні особливості розвитку емпатії в юнацькому віці.

Метою дослідження є виявлення та систематизація психологічних характеристик емпатії в процесі міжособистісних взаємин юнацтва, визначення її ролі у формуванні соціальної компетентності та ефективного спілкування.

Гіпотеза дослідження: передбачається, що емпатія в юнацькому віці має багаторівневу структуру, де провідну роль відіграють емоційні компоненти, які визначають рівень емпатії та якість соціальної взаємодії. Високий рівень емпатії пов'язаний із нижчою тривожністю, а когнітивні компоненти опосередковано сприяють її розвитку через соціальний досвід.

Для підтвердження гіпотези та досягнення поставленої мети визначено такі завдання дослідження:

1. Проаналізувати сутність поняття «емпатія» в науковій літературі.
2. Дослідити характерні особливості юнацького віку.
3. Організувати емпіричне дослідження за проблемою особливостей розвитку емпатії в юнацькому віці.
4. Здійснити кількісний та якісний аналіз результатів.
5. Розробити рекомендації щодо розвитку емпатії в осіб юнацького віку.

Для досягнення поставленої мети та реалізації завдань дослідження були застосовані такі методи:

- Теоретичні методи: аналіз, узагальнення та систематизація наукової психологічної літератури з проблеми емпатії;
- Емпіричні методи: бесіди та спостереження, а також опитувальники, зокрема: бесіда та спостереження; методика «Діагностика рівня емпатичних здібностей» В. Бойка, методика «Шкала емоційного відгуку» А. Меграбіана та Н. Епштейна, методика «Виявлення схильності до емпатії» І. Юсупова, а також шкала ситуативної та особистісної тривожності Ч. Спілбергера та Ю. Ханіна;

- Методи статистичної обробки даних: застосування кореляційного аналізу за методом Пірсона.

Базою дослідження виступив Львівський національний університет імені Івана Франка, де здійснювалося емпіричне дослідження психологічних особливостей емпатії в міжособистісних взаєминах у юнацькому віці серед студентів першого курсу

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні наукового розуміння психологічної сутності емпатії як чинника міжособистісної взаємодії в юнацькому віці. Результати роботи дозволяють уточнити визначення емпатії, її структуру, виділення когнітивних та емоційних компонентів, а також взаємозв'язок з іншими психологічними характеристиками особистості, такими як емоційна чутливість, соціальна відповідальність та моральна орієнтація.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання отриманих результатів для розвитку емпатійних навичок у юнаків та дівчат, формування ефективних комунікативних компетентностей і поліпшення міжособистісних стосунків у навчальному та соціальному середовищі. Матеріали дослідження можуть бути використані психологами навчальних закладів, педагогами, соціальними працівниками для розробки тренінгів, програм виховної та психологічної підтримки, спрямованих на підвищення рівня емпатії та соціальної адаптації молоді.

Публікації, виступи на конференціях за час навчання: Міжнародна науково-практична конференція «Наука, освіта, технології та суспільство: сучасні тенденції та перспективи розвитку в Україні та світі». Тема доповіді: Тренінгові та психокорекційні технології розвитку емпатії у міжособистісній взаємодії юнацтва. (Полтава, 27 березня 2026 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2026. С. 92-95 URL: <https://www.economics.in.ua/2026/03/27.html>

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (загалом 41 найменувань, з них 10 — іноземними мовами) та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ЕМПАТІЇ В МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИНАХ ЮНАЦТВА

1.1. Поняття емпатії у зарубіжних та українських науковців

Проблема емпатії в психологічній науці належить до фундаментальних і водночас найскладніших для теоретичного осмислення. Вона перебуває на перетині емоційної, когнітивної та соціальної сфер функціонування людини. Під емпатією зазвичай розуміють здатність особистості сприймати, розуміти й емоційно відгукуватися на внутрішні стани інших людей, ставити себе на їхнє місце й діяти з урахуванням цього розуміння. У науковій традиції становлення поняття емпатії має тривалу історію розвитку та різні інтерпретації [2, с.28]. Проте в різних теоретичних школах акценти у визначенні сутності цього феномена різняться, що зумовлює необхідність порівняльного аналізу поглядів зарубіжних і українських дослідників.

У зарубіжній психології емпатія розглядається як багатокomпонентний психічний процес, який поєднує когнітивне розуміння іншого, емоційне співпереживання та готовність до просоціальної поведінки. Однією з найвпливовіших є концепція Н. Айзенберг, яка розмежувала афективну та когнітивну складові емпатії. Афективна емпатія, за її визначенням, відображає безпосередню емоційну реакцію на переживання іншої людини, тоді як когнітивна — це інтелектуальний процес розуміння внутрішнього стану співрозмовника [35, с.119]. Авторка підкреслює, що ці дві складові функціонують у тісній взаємодії, забезпечуючи як емоційне включення в досвід іншого, так і раціональне осмислення ситуації. Саме в юнацькому віці, за Айзенберг, емпатія стає основою морального судження, соціального співчуття й просоціальної поведінки, адже в цей період інтенсивно розвивається здатність до рефлексії та усвідомлення моральних норм [35, с.120].

Важливий внесок у розуміння нейропсихологічних механізмів емпатії зробили Ж. Десеті та К. Йодер, які довели, що емоційна емпатія не завжди є

визначальним чинником моральної поведінки. У своїх дослідженнях вони показали, що саме когнітивна емпатія — здатність бачити ситуацію очима іншої людини — є предиктором моральної чутливості та прагнення до справедливості. Ці висновки мають особливе значення для розуміння поведінки юнаків, у яких емоційні реакції часто домінують над раціональними, а розвиток когнітивного компонента емпатії сприяє формуванню виважених моральних суджень і соціальної зрілості [33, с.12].

Іншу перспективу пропонує В. А. Каннінгем, розглядаючи емпатію в контексті емоційного інтелекту. На його думку, емоційна чутливість і здатність розуміти власні й чужі емоції є ключовими умовами формування зрілої емпатійної поведінки [38, с.344]. Він підкреслює, що емоційна компетентність може розвиватися в процесі соціального навчання, тому емпатію варто розглядати не як фіксовану рису, а як динамічну здібність, що підлягає тренуванню. Такий підхід узгоджується з концепцією емоційного інтелекту Д. Гоулмана, який наголошує на значенні емпатії як ключового компонента соціальної компетентності [27, с.56].

Дослідження С. Овергаав поглиблюють розуміння нейронних механізмів емпатії. Використовуючи методи нейровізуалізації, авторка довела, що при спостереженні емоційно забарвлених соціальних ситуацій активуються певні ділянки мозку, відповідальні за соціальне розуміння та моральну оцінку поведінки [34, с.3]. Це свідчить про те, що емпатія має фізіологічне підґрунтя і є невіддільною частиною розвитку соціального мозку підлітків та юнаків.

Значну увагу до теоретичних проблем визначення емпатії приділяють Бенджамін Кафф та співавтори, які проаналізували численні дефініції й дійшли висновку, що розмаїття підходів створює методологічну невизначеність у дослідженнях цього феномена. Автори запропонували інтегративну концепцію, що поєднує емоційний, когнітивний і поведінковий рівні прояву емпатії [32].

Одним із класиків вивчення емпатії є Б. Р. Фернандес, який розглядає емпатію як головний рушій морального становлення особистості. Учений описує послідовні стадії розвитку емпатії — від елементарного емоційного відгуку в дитинстві до зрілої емпатійної турботи й почуття справедливості у дорослому віці [37]. Його ідеї співзвучні з гуманістичною традицією Еріха Фромма, який розглядав здатність до любові та співпереживання як основу зрілості особистості, а також із екзистенційною концепцією В. Франкла, що наголошує на смисложиттєвих орієнтаціях людини [29, с.56].

Сучасний дослідник Дж. Закі поєднує психологічний і нейрофізіологічний підходи, описуючи участь різних структур мозку у процесах емпатійного реагування [39, с. 14]. Він наголошує на можливості свідомого тренування емпатії, підкреслюючи її пластичність і залежність від соціального досвіду.

В умовах цифрової епохи емпатія набуває нових форм прояву. У дослідженні А. Гіменес-Гуальдо, та співавторів емпатія розглядається як чинник здорової онлайн-взаємодії. Автори встановили зв'язок між рівнем емпатії підлітків і зниженням кібербулінгу та підвищенням просоціальної поведінки у соціальних мережах [36, с.77].

Отже, зарубіжна наука визначає емпатію як складний багатовимірний конструкт, що охоплює когнітивний, емоційний і поведінковий рівні, має нейропсихологічне підґрунтя та може розвиватися через навчання, соціальний досвід і рефлексію.

В українській психології поняття емпатії також посідає центральне місце в дослідженнях міжособистісних стосунків. Ґрунтовний системний аналіз феномена емпатії представлено в монографії Л. П. Журавльової, де емпатія розглядається як інтегративний психічний процес, що поєднує емоційні, когнітивні та поведінкові механізми [5]. У спільних дослідженнях Л. Журавльової та М. Шпак емпатія визначається як психологічний механізм розвитку міжособистісного емоційного інтелекту.

Тетяна Коломієць у своїх працях аналізує особливості емпатійної міжособистісної взаємодії в юнацькому віці, підкреслюючи залежність розвитку емпатії від рівня рефлексії та соціального середовища [10, с.33]. Ю. Кандиби розглядає емпатію як фактор психологічного благополуччя особистості, пов'язуючи її з емоційною стабільністю та толерантністю [8, с.12].

Педагогічний аспект формування емпатії висвітлюється у працях Л. Пиц, яка наголошує на значенні емпатійної культури майбутнього вчителя [16], а також у дослідженнях практичного спрямування щодо розвитку професійної емпатії.

Отже, українські дослідники трактують емпатію як системну властивість особистості, що проявляється у здатності до розуміння, співпереживання й моральної дії, а також як важливий чинник професійної компетентності, життєстійкості та соціальної адаптації.

Порівняльний аналіз підходів зарубіжних та українських науковців показує, що спільним для обох наукових традицій є визнання емпатії центральним чинником міжособистісної взаємодії та морального розвитку. Водночас зарубіжна психологія більше акцентує на нейрокогнітивних і біопсихологічних аспектах емпатії, тоді як українська — на її соціально-моральному, педагогічному та професійному значенні.

1.2. Модель та структура емпатії

Емпатія є багатовимірним і багаторівневим феноменом, який інтегрує емоційні, когнітивні, поведінкові та мотиваційні складові психічної діяльності людини. Її сутність полягає у здатності особистості емоційно відгукуватися на переживання іншого, розуміти його внутрішній стан і демонструвати просоціальну поведінку. У сучасній психології емпатію трактують не як окрему властивість, а як складну систему взаємопов'язаних процесів, що забезпечують соціальну взаємодію, моральне зростання й особистісний

розвиток. Модель та структура емпатії відображають її механізми функціонування у різних контекстах — міжособистісному, професійному та соціальному [6, с.272].

Серед зарубіжних дослідників значний внесок у розробку моделей емпатії зробили Н. Айзенберг, Ж. Десеті, Б.Р. Фернандес, Б. Кафф та Джаміль Закі [32; 35; 37; 39]. Їхні праці заклали теоретичне підґрунтя сучасного розуміння структури цього феномена.

Так, Н. Айзенберг розглядає емпатію як динамічну систему, що складається з двох базових компонентів — афективного та когнітивного [35]. Афективна емпатія відображає емоційну чутливість до почуттів іншої людини, тоді як когнітивна — розуміння її внутрішнього стану, мотивів і контексту поведінки. Авторка наголошує, що ці компоненти функціонують у взаємозв'язку, формуючи основу для морального судження та просоціальної поведінки. Її модель пояснює, як емпатія сприяє регуляції міжособистісних відносин, розвитку співчуття та соціальної відповідальності.

Ж. Десеті та К. Йодер запропонували власну когнітивно-мотиваційну модель емпатії, яка передбачає, що емоційна чутливість не є єдиним чинником моральної поведінки. На думку дослідників, саме когнітивна емпатія — тобто здатність бачити ситуацію очима іншої людини — формує основу для справедливості й морального вибору. Їхня модель показує, що емпатія включає як нейробіологічні, так і соціально-когнітивні процеси, що визначають здатність особистості до морального судження та соціальної адаптації [20; 33; 39].

Однією з найвідоміших є також теоретична модель, представлена Б.Р.Фернандесом, який розглядає емпатію як головний морально-емоційний механізм, що лежить в основі альтруїстичної поведінки. Учений виділив декілька стадій розвитку емпатії: від елементарних афективних реакцій у дитинстві до зрілої емпатійної турботи, що ґрунтується на розумінні соціальних норм і моральних принципів. У його моделі емпатія постає рушієм

морального розвитку, формування почуття відповідальності та просоціальної поведінки [37].

У праці Б. Каффа, С. Браун, Л. Тейлор і Д. Гоуата емпатія подається як багатовимірний конструкт, який об'єднує когнітивні, афективні та поведінкові елементи. Вони пропонують інтегративну модель, у якій емпатія розглядається як процес, що поєднує сприйняття, осмислення та дію. Цей підхід дозволяє пояснити, чому емпатія виступає не лише емоційною здатністю, а й компонентом соціальної компетентності.

Сучасний дослідник Дж. Закі представив нейронаукову модель емпатії, у якій підкреслює роль дзеркальної нейронної системи та префронтальної кори у відтворенні чужих емоційних станів [39, с.17]. На його думку, емпатія — це не статична риса, а динамічний процес, який можна розвивати через соціальну взаємодію, емоційний тренінг і культурне навчання. Також, Р.В. Павелків підкреслює пластичність емпатії, доводячи, що її можна свідомо формувати, особливо в юнацькому віці, коли розвивається самосвідомість і моральна рефлексія [13, с.44].

В українській психології моделі емпатії здебільшого розглядаються у зв'язку з розвитком особистості, її гуманістичними якостями та професійною компетентністю. Значний внесок у це зробили Л. Журавльова, Т. Коломієць, Ю. Кандиба, Л. Пиц, О. Вавринів і Н. Русан.

У монографії Л. Журавльової емпатія визначається як інтегративна психічна система, що поєднує емоційні, когнітивні й поведінкові елементи, які забезпечують глибину міжособистісного розуміння. Авторка пропонує трирівневу модель емпатії, що включає емоційний, когнітивний і поведінковий рівні [5]. У її підході емпатія виступає не лише емоційним, а й морально-свідомим процесом, який є основою гуманістичної взаємодії.

Т. Коломієць досліджує емпатію як форму міжособистісної взаємодії в юнацькому віці, акцентуючи увагу на її динамічності. Вона зазначає, що емпатійна поведінка формується під впливом як особистісних рис (емоційна чутливість, рівень рефлексії), так і соціального контексту (підтримка з боку

групи, моральні норми) [10; 11]. У її моделі емпатія включає емоційний, когнітивний і діяльнісний рівні, які розгортаються у процесі спілкування та спільної діяльності.

На думку Ю. Кандиби, емпатія має також виражений мотиваційний аспект, оскільки саме внутрішня потреба у розумінні й допомозі іншим спонукає особу до просоціальної поведінки. Авторка вважає, що емоційна чутливість повинна поєднуватися зі здатністю до моральної оцінки ситуації, що забезпечує гармонію між почуттям і розумом [8].

Л. Пиц у своїй роботі підкреслює роль емпатії у професійній підготовці педагогів. Вона пропонує модель емпатійної культури майбутнього вчителя, що об'єднує емоційно-ціннісну, когнітивну й діяльнісну складові [16, с.33]. Емпатійна культура, на її думку, є інтегральною характеристикою професійної компетентності педагога.

О. Вавринів розвиває поняття професійної емпатії, під якою розуміє сукупність когнітивних, емоційних і поведінкових здібностей, що формують готовність до допомоги та підтримки інших у стресових ситуаціях. У запропонованій ним моделі емпатія трактується як функціональна система, у якій афективний і конативний компоненти утворюють єдність і взаємозумовлюють поведінку особистості [1, с.45].

Н. Русан і С. Бушуєв у своїх працях наголошують на значенні емпатії для ефективного спілкування в умовах професійної діяльності, особливо в командній роботі. Вони підкреслюють, що емпатія має практичну цінність як навичка управління емоціями, яка сприяє створенню позитивного соціально-психологічного клімату [18].

Отже, більшість дослідників — як зарубіжних, так і українських — виділяють трирівневу структуру емпатії, що включає емоційний, когнітивний і поведінковий компоненти. Деякі автори, зокрема Кандиба, додають четвертий — мотиваційний компонент, який пояснює внутрішні спонукання людини до просоціальної поведінки.

Таким чином, модель емпатії відображає багатовимірну природу цього феномена, а її структура демонструє єдність емоційного, когнітивного, поведінкового та мотиваційного компонентів. Зарубіжні дослідники (Айзенберг, Гоффман, Десеті, Закі) акцентують увагу на нейрокогнітивних і моральних механізмах емпатії [33; 35; 37; 39], тоді як українські (Журавльова, Коломієць, Кандиба, Пиц, Вавринів, Пилипенко) — на соціально-гуманістичному змісті та її ролі у формуванні особистісної і професійної культури [1; 7; 9; 16, 15]. Отже, емпатія є не лише психологічною категорією, а й універсальною основою морального розвитку, гармонійної міжособистісної взаємодії та духовного саморозвитку людини.

1.3. Емпатія як чинник міжособистісної взаємодії у юнацькому віці

Юнацький вік — це один із найважливіших етапів становлення особистості, коли відбувається формування ціннісних орієнтацій, світогляду, життєвих позицій і соціальної компетентності. У цей період розвивається потреба у довірі, дружбі, визнанні та взаєморозумінні, а міжособистісна взаємодія набуває глибокого емоційного змісту. Саме в цей час емпатія виступає не лише емоційним переживанням, а й важливим чинником гармонійного спілкування, морального становлення та психічного благополуччя.

У сучасній психології юнацький період (приблизно 16 – 21 рік) характеризується активним розвитком самосвідомості, соціальної рефлексії та емоційної регуляції. Згідно з підходом Н. Айзенберг, емпатія у цьому віці виконує функцію соціально-емоційного контролю — завдяки здатності до співпереживання молода людина розвиває просоціальну поведінку, вчиться враховувати потреби інших і регулювати власні емоції у взаємодії. Айзенберг підкреслює, що саме у період юності емпатія переходить від спонтанних емоційних реакцій до усвідомлених моральних дій.

Українська дослідниця Л. П. Журавльова вважає емпатію однією з провідних умов соціальної зрілості юнака або дівчини. На її думку, через емпатійне розуміння формується гуманістична позиція, толерантність і готовність до конструктивного діалогу. Вона підкреслює, що юнацький вік — це період, коли індивід вчиться поєднувати власні почуття з емоційними станами інших, що сприяє розвитку моральної рефлексії та емпатійного мислення [5, с.67].

Т. В. Коломієць визначає емпатію як один із провідних чинників міжособистісної взаємодії у студентському середовищі. Вона доводить, що рівень емпатійності прямо впливає на здатність до співпраці, прийняття думок інших і попередження конфліктів. За її спостереженнями, юнаки та дівчата з високим рівнем емпатії демонструють більшу відкритість, ініціативність та емоційну зрілість у спілкуванні [10, с.80].

Ю. Кандиба розглядає емпатію як чинник психологічного благополуччя, що визначає здатність до гармонійних взаємин. Авторка зазначає, що розвиток емпатійних якостей у юнацькому віці сприяє формуванню стійкої самооцінки, впевненості в собі та внутрішнього відчуття прийняття. Емпатійність допомагає молодій людині не лише краще розуміти інших, а й адекватно оцінювати власні емоційні реакції [8, с.11].

У дослідженнях Л. І. Пиц емпатія розглядається як ключовий чинник гуманістичного спілкування у педагогічному середовищі. Авторка підкреслює, що викладачі, які виявляють емпатійність, створюють сприятливий психологічний клімат, стимулюють студентів до відкритості, взаємоповаги й емоційної підтримки [16, с.17]. Для юнацтва це особливо важливо, адже саме в освітньому просторі відбувається соціалізація, формуються емоційно насичені стосунки та моральні орієнтири.

Питання професійного розвитку юнаків і дівчат через емпатію досліджує О. Вавринів, який наголошує, що емпатія є основою соціальної компетентності. На його думку, розвиток здатності до співпереживання підвищує ефективність командної взаємодії, сприяє розумінню соціальних

ролей і налагодженню міжособистісного контакту [1, с.90]. Емпатійні студенти краще адаптуються до нового середовища, легше переживають стресові ситуації та виявляють готовність до підтримки інших.

Згідно з дослідженнями Н. Русан і С. Бушуєва, у юнацькому віці емпатія стає необхідним компонентом комунікативної культури, яка визначає успішність спілкування в колективі [18, с.60]. Вони підкреслюють, що високий рівень емпатійності забезпечує формування позитивного соціально-психологічного клімату, підвищує згуртованість групи й сприяє розвитку взаємної довіри.

На думку Гіменес-Гуальдо А., який досліджує феномен емпатії в цифровому середовищі, юнацький вік є критичним періодом для формування емоційної чутливості у спілкуванні онлайн. Дослідник доводить, що здатність до співпереживання у віртуальних комунікаціях знижує рівень агресії, кібербулінгу й емоційного вигорання серед молоді. Це підтверджує, що емпатія виступає універсальним регулятором соціальної поведінки незалежно від форми взаємодії [36].

Загалом, розвиток емпатії у юнацькому віці тісно пов'язаний із рівнем емоційного інтелекту, моральної свідомості та соціальної рефлексії. Емоційно зріла особистість здатна не лише усвідомлювати власні почуття, але й адекватно інтерпретувати емоційні прояви інших. Саме через емпатійне спілкування юнаки та дівчата формують довіру, відкритість, готовність до співпраці, що визначає якість міжособистісних стосунків [19, с.110].

Особливо важливою є роль емпатії у педагогічному середовищі, яке виступає каталізатором розвитку гуманістичних цінностей. Атмосфера взаємоповаги, щирості та підтримки сприяє формуванню у молоді здатності до емоційного відгуку та моральної чуйності.

Волонтерська діяльність, участь у соціальних проєктах, обмін емоційним досвідом через спільні події — усе це сприяє практичному виявленню емпатії в юнацькому віці. Як зазначає Журавльова, саме соціальна

активність створює умови для закріплення емпатійних установок у поведінці людини [5].

Отже, емпатія у юнацькому віці є провідним чинником міжособистісної взаємодії, який визначає якість соціальних зв'язків, моральний розвиток і психологічне благополуччя особистості. Вона забезпечує ефективне спілкування, формує атмосферу довіри, запобігає конфліктам і сприяє становленню гуманістичних цінностей.

Висновки до першого розділу

Проведений теоретичний аналіз літературних джерел дозволяє зробити висновок, що емпатія є багатовимірним психологічним феноменом, який охоплює когнітивні, емоційні та мотиваційні компоненти. Зарубіжні та українські науковці розглядають емпатію як здатність усвідомлювати, відчувати та реагувати на емоційний стан іншої людини, що забезпечує ефективну міжособистісну взаємодію та розвиток соціальної компетентності особистості.

Дослідження показують, що емпатія виконує важливу роль у процесі соціалізації юнацтва, сприяє формуванню моральних орієнтацій, розвитку довіри, співчуття та готовності до конструктивної комунікації. Структура емпатії включає когнітивний рівень (усвідомлення емоцій іншого), емоційний рівень (співпереживання) та поведінковий рівень (адекватне реагування на почуття партнера), що взаємопов'язано визначає якість міжособистісних стосунків.

Таким чином, теоретичний аналіз свідчить про необхідність подальшого вивчення емпатії саме в контексті міжособистісної взаємодії юнацтва, оскільки цей період характеризується інтенсивним формуванням соціально-психологічних навичок, які впливають на подальший розвиток особистості та її адаптацію в суспільстві. Результати розділу створюють основу для проведення емпіричного дослідження, спрямованого на виявлення рівня розвитку емпатії та її впливу на міжособистісні стосунки у молоді.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМПАТІЇ В МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИНАХ ЮНАЦТВА

2.1. Організація, об'єкт і методики дослідження

Емпіричне дослідження проводилося з метою виявлення та систематизації психологічних характеристик емпатії в процесі міжособистісних взаємин юнацтва, а також визначення її ролі у формуванні соціальної компетентності та ефективного спілкування.

Об'єктом дослідження виступає емпатія особистості.

Предметом дослідження є психологічні особливості розвитку емпатії в юнацькому віці.

Вибірка дослідження. У дослідженні взяли участь 30 осіб віком від 17 до 21 року (15 юнаків і 15 дівчат), які є студентами педагогічного університету. Вибірка сформована з урахуванням того, що саме юнацький вік є сензитивним періодом розвитку морально-емоційної сфери, формування соціальної компетентності та становлення здатності до емпатії як важливої складової міжособистісного спілкування.

Дослідження проходило у три послідовні етапи:

- Підготовчий етап — аналіз наукової літератури, постановка мети, завдань і гіпотези дослідження, добір та апробація методичного інструментарію;
- Діагностичний етап — проведення емпіричного обстеження, інструктаж респондентів, заповнення опитувальників, спостереження та бесіди;
- Аналітичний етап — статистична обробка отриманих результатів, інтерпретація даних, формулювання висновків і рекомендацій.

Для досягнення мети та реалізації завдань були використані такі групи методів:

Теоретичні методи: аналіз, узагальнення та систематизація науково-психологічної літератури з проблеми емпатії, вікової психології, міжособистісних взаємин і соціальної компетентності.

Емпіричні методи:

1. Бесіда та спостереження — з метою попереднього вивчення особливостей міжособистісних контактів, емоційних реакцій і поведінкових проявів емпатії.
2. Методика «Діагностика рівня емпатійних здібностей» В. В. Бойка — дає змогу визначити рівень розвитку емпатійних тенденцій та їх структурні компоненти (раціональний, емоційний, інтуїтивний аспекти).
3. Методика «Шкала емоційного відгуку» А. Меграбіана та Н. Епштейна (адаптація Ю. Орлова) — спрямована на оцінку схильності особистості до емоційного співпереживання іншим.
4. Методика «Виявлення схильності до емпатії» І. М. Юсупова — дозволяє оцінити когнітивні, емоційні та поведінкові аспекти емпатійної взаємодії, а також диференціювати рівень емпатії за різними об'єктами (родичі, друзі, незнайомці, тварини тощо).
5. Шкала ситуативної та особистісної тривожності Ч. Спілбергера – Ю. Ханіна — використовується для виявлення можливого зв'язку між рівнем емпатії та емоційною стабільністю, адже високий рівень тривожності може впливати на здатність до співпереживання.

Методи статистичної обробки даних: застосування коефіцієнта кореляції Пірсона для встановлення взаємозв'язку між показниками емпатії та рівнем тривожності, а також для визначення значущості відмінностей між показниками різних груп респондентів.

Емпіричне дослідження здійснювалося в аудиторних умовах у присутності дослідника. Учасники були проінструктовані про мету та добровільний характер участі в дослідженні, дотримувалися етичні принципи

психологічної діагностики: конфіденційність, анонімність, доброзичливе ставлення до респондентів.

Таким чином, обрана методологія дала змогу отримати комплексні емпіричні дані, що відображають як загальний рівень емпатії в юнацькому віці, так і взаємозв'язок емпатійних характеристик із емоційною сферою особистості та її міжособистісними стосунками.

2.2. Аналіз і інтерпретація результатів дослідження

Емпіричне дослідження проводилося з метою виявлення особливостей розвитку емпатії в осіб юнацького віку, визначення рівня сформованості її структурних компонентів і з'ясування взаємозв'язку між емпатійними тенденціями та емоційною сферою особистості.

Для збору емпіричних даних були використані методики: бесіда та спостереження; «Діагностика рівня емпатійних здібностей» В. Бойка; «Шкала емоційного відгуку» А. Меграбіана та Н. Епштейна (адаптація Ю. Орлова); «Виявлення схильності до емпатії» І. Юсупова; шкала ситуативної та особистісної тривожності Ч. Спілбергера – Ю. Ханіна.

У процесі дослідження емпатії серед студентів педагогічного університету віком від 17 до 21 року було проведено бесіду та спостереження за 30 учасниками, серед яких 15 юнаків і 15 дівчат. Метою було виявлення психологічних особливостей розвитку емпатії, її проявів у міжособистісному спілкуванні та ролі у формуванні соціальної компетентності. Отримані результати представлені у таблиці 2.1, дозволили комплексно оцінити рівень розвитку емпатії, визначити її кількісні та якісні характеристики, а також зафіксувати індивідуальні відмінності та прояви залежно від статі.

Аналіз показав, що у когнітивному аспекті, тобто здатності розпізнавати емоції інших людей, 12 студентів (40%) продемонстрували високий рівень, 14 осіб (46,7%) – середній, а 4 особи (13,3%) – низький рівень. Дівчата точніше визначали емоційний стан співрозмовника за змінами міміки, тону голосу та

невербальної поведінки, тоді як юнаки частіше орієнтувалися на конкретні дії та фактичні прояви емоцій. Середній рівень проявлявся у частковому помічанні емоційних сигналів, нерідко без подальшого реагування, а низький рівень характеризувався поверхневим сприйняттям або ігноруванням емоцій іншого. Це свідчить, що когнітивний аспект емпатії у більшості студентів розвинений, але 13,3% учасників потребують додаткового розвитку навичок емоційного сприйняття.

Таблиця 2.1

Результати дослідження рівня емпатії студентів

Показник емпатії	Кількість осіб (n=30)	%
Розпізнавання емоцій інших		
Високий рівень	12	40%
Середній рівень	14	46,7%
Низький рівень	4	13,3%
Емоційна чутливість (реагування на емоції іншого)		
Високий рівень	10	33,3%
Середній рівень	15	50%
Низький рівень	5	16,7%
Соціальна взаємодія (готовність допомагати та співпрацювати)		
Високий рівень	13	43,3%
Середній рівень	12	40%
Низький рівень	5	16,7%

Для кращого сприйняття результатів діагностики було побудовано графік дослідження рівня емпатії студентів (рис. 2.1).

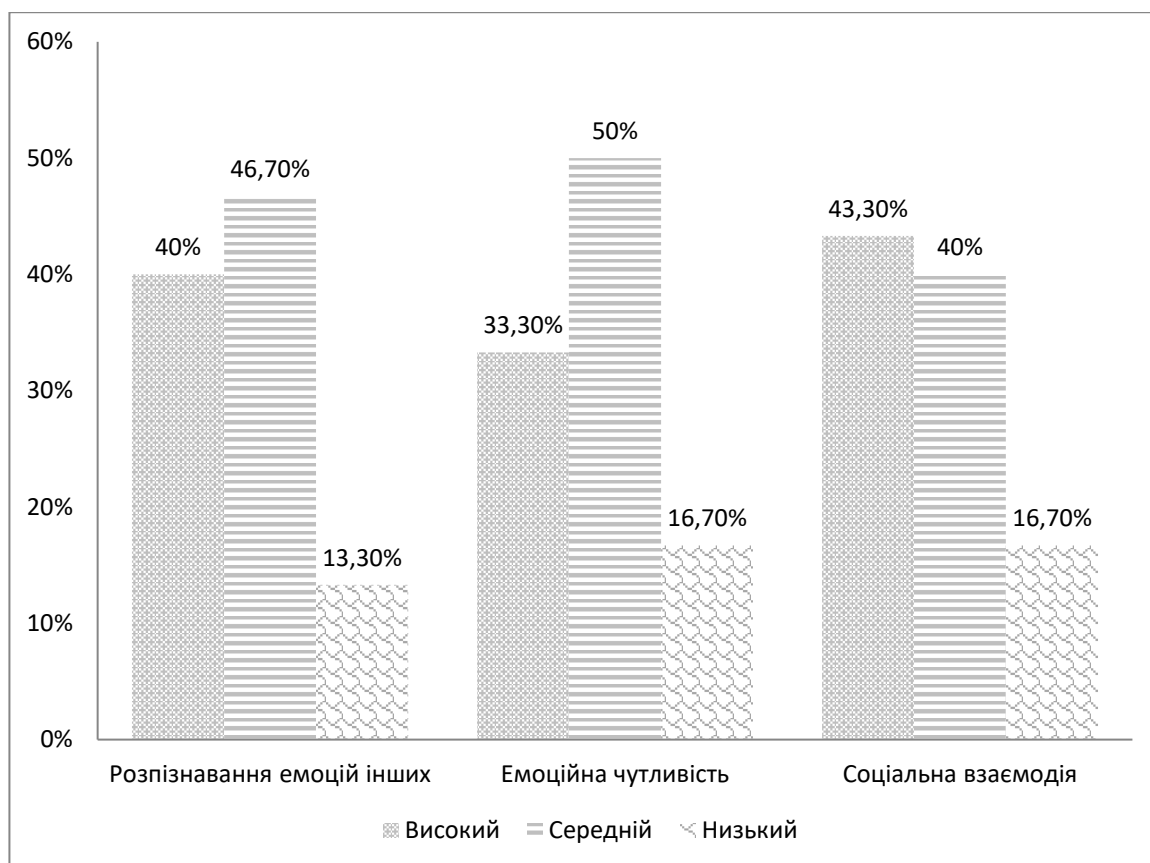

Рис. 2.1 - Рівень емпатії студентів

У емоційному аспекті, який характеризує чутливість до переживань інших людей, було помічено, що 10 студентів (33,3%) проявляли високий рівень емпатії, активно підтримуючи співрозмовника словом або дією. 15 осіб (50%) мали середній рівень, надаючи підтримку переважно вербально, без глибокого емоційного залучення, а 5 осіб (16,7%) продемонстрували низький рівень, що проявлялося у пасивності або поверхневому реагуванні. Це підтверджує, що емоційна чутливість формується під впливом соціального досвіду та міжособистісної взаємодії, і її розвиток позитивно впливає на соціальну компетентність юнацтва.

Щодо соціальної взаємодії, більшість студентів проявляють середній або високий рівень готовності допомагати та взаємодіяти у групі. 13 студентів (43,3%) демонстрували високий рівень, активно долучаючись до групових завдань, проявляючи ініціативу та пропонуючи допомогу. 12 осіб (40%) мали середній рівень, взаємодіючи лише після прохання або в обмеженому обсязі.

Низький рівень спостерігався у 5 осіб (16,7%), які проявляли пасивність та небажання брати участь у спільних діях. Отримані дані свідчать, що соціальна взаємодія є важливою складовою поведінкового аспекту емпатії, а високий рівень її прояву сприяє успішній інтеграції в колектив і розвитку позитивної групової динаміки.

Загалом, дослідження показало, що більшість студентів (25 осіб, 83,3%) мають середній або високий рівень емпатії, що свідчить про позитивний розвиток когнітивного, емоційного та поведінкового аспектів. Статеві відмінності проявляються у тому, що дівчата більш чутливі до емоційних проявів інших і точніше їх розпізнають, а юнаки частіше демонструють практичну допомогу та активність у соціальній взаємодії. Виявлено кореляцію між здатністю розпізнавати емоції та активністю у взаємодії: ті студенти, які точніше визначають емоційний стан іншого, частіше проявляють ініціативу та готовність допомагати.

Результати за методикою В. Бойка «Діагностика рівня емпатійних здібностей» представлені у таблиці 2.2.

Дослідження показало, що більшість респондентів мають середній рівень розвитку емпатійних здібностей (60 %), що свідчить про достатню здатність до розуміння емоцій і переживань інших, хоча емпатійна реакція не завжди є стійкою. Високий рівень емпатії зафіксовано у 23 % учасників, що характеризує їх як емоційно чутливих, відкритих до спілкування, здатних виявляти співпереживання. Низький рівень емпатії виявлено у 17 % досліджуваних, що може бути зумовлено емоційною відстороненістю або недостатнім досвідом соціальної взаємодії.

У структурі емпатії за Бойком переважають емоційний (42 %) і інтуїтивний (33 %) компоненти, тоді як раціональний аспект (25 %) представлений слабше. Це вказує на те, що юнаки та дівчата частіше спираються на емоційне співпереживання, ніж на логічне розуміння почуттів інших людей.

Рівні емпатії за методикою В. Бойка

Рівень емпатії	Кількість осіб	Відсоток (%)	Характеристика
Високий	7	23,3	Висока чутливість до емоцій інших, виражене співпереживання
Середній	18	60,0	Адекватне розуміння емоцій інших, емоційна стабільність
Низький	5	16,7	Емоційна стриманість, складність у розумінні почуттів інших
Усього	30	100,0	

Для кращого сприйняття результатів діагностики було побудовано графік дослідження рівня емпатії за методикою В.Бойка (рис. 2.2).

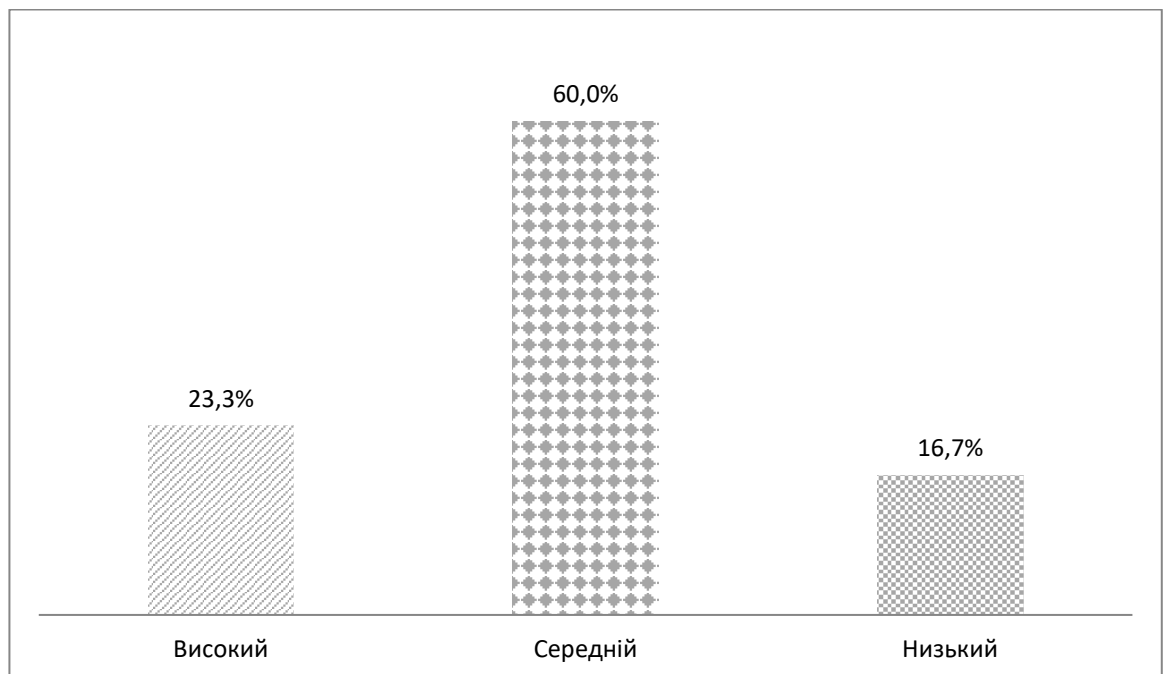

Рис. 2.2. - Рівень емпатії за методикою В.Бойка

Результати за методикою А. Меграбіана та Н. Епштейна «Шкала емоційного відгуку» представлені у таблиці 2.3.

Згідно з отриманими даними, 28 % респондентів мають високий рівень емоційного відгуку, 55 % — середній, а 17 % — низький. Це свідчить про те, що більшість молодих людей здатні до поміркованого співпереживання, зберігаючи емоційну рівновагу у спілкуванні.

Порівняльний аналіз результатів між юнаками і дівчатами засвідчив, що дівчата демонструють вищі показники емпатійності, що відповідає даним психологічних досліджень про більшу емоційну відкритість і чутливість жіночої статі. Юнаки ж виявили більш стриманий тип емоційного реагування, орієнтований на раціональне осмислення ситуації.

Таблиця 2.3

Рівень емоційного відгуку за шкалою А. Меграбіана та Н. Епштейна

Рівень емоційного відгуку	Кількість осіб	Відсоток (%)	Особливості реагування
Високий	8	26,7	Глибоке співпереживання, емоційна чутливість
Середній	16	53,3	Поміркований емоційний відгук, контроль емоцій
Низький	6	20,0	Обмежене емоційне реагування, дистанційованість

Для кращого сприйняття результатів емоційного відгуку за шкалою А. Меграбіана та Н. Епштейна (рис. 2.3).

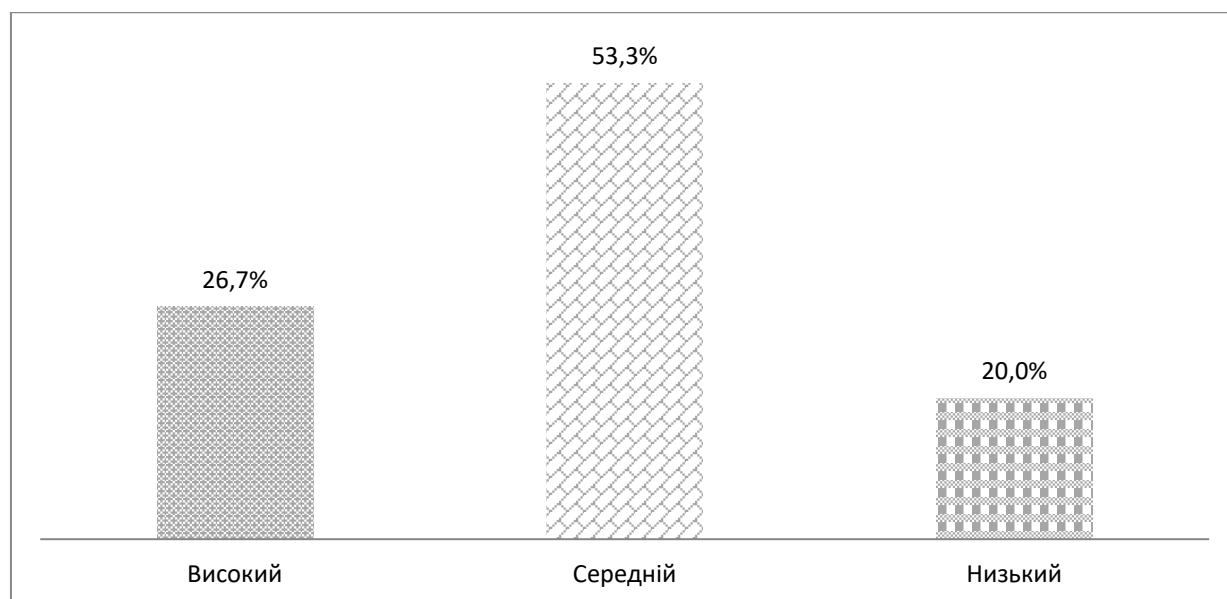

Рис. 2.3 - Рівень емоційного відгуку за шкалою А. Меграбіана та Н.Епштейна

Результати за методикою І. Юсупова «Виявлення схильності до емпатії» представлені у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Показники за методикою І. Юсупова «Виявлення схильності до емпатії»

Об'єкт емпатії	Середній бал (із 100)	Рівень емпатії	Характеристика
Родичі	78	Високий	Емоційна відкритість, турботливість
Друзі	74	Високий	Відчуття спільності, співпереживання
Незнайомці	59	Середній	Вибіркова чутливість до чужих переживань
Тварини	61	Середній	Емоційна залученість у межах власних інтересів
Герої фільмів/книг	66	Середній	Співпереживання у символічних ситуаціях
Загальний показник	68	Середній	Стійкий розвиток емпатії в юнацькому віці

Для кращого сприйняття результатів за методикою І. Юсупова «Виявлення схильності до емпатії» (рис. 2.4).

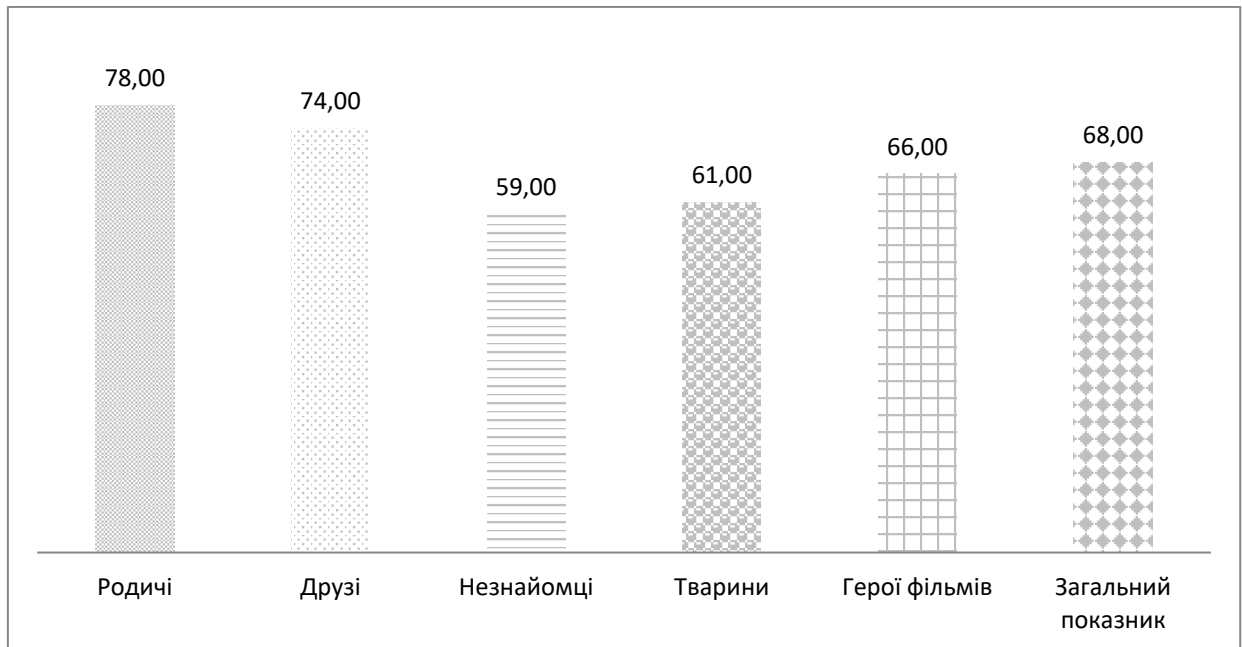

Рис. 2.4. – Результати за методикою І. Юсупова «Виявлення схильності до емпатії»

У середньому рівень загальної схильності до емпатії становив 68 балів із 100 можливих, що свідчить про середній рівень розвитку емпатійності в юнацькому віці. Найвищі показники отримано у сфері емпатії до близьких людей (сім'я, друзі), тоді як найнижчі — у ставленні до незнайомих і тварин.

Це вказує на те, що молоді люди схильні проявляти емпатію насамперед у тісному колі міжособистісних контактів, де наявний емоційний зв'язок, довіра та спільність досвіду. Емпатія щодо більш віддалених об'єктів вимагає розвиненішого рівня соціальної зрілості та морального усвідомлення.

Результати за шкалою Ч. Спілберґера – Ю. Ханіна показано у таблиці 2.5.

За шкалою ситуативної тривожності середній показник у вибірці склав 40 балів, що відповідає середньому рівню тривожності. Це означає, що

випробувані реагують емоційним напруженням у соціально значущих ситуаціях, але здебільшого зберігають контроль над своїми почуттями.

Показники особистісної тривожності коливаються в межах 38 балів, що також свідчить про помірний рівень емоційної напруженості. Таким чином, респонденти загалом мають стабільний емоційний стан, що сприяє ефективним міжособистісним контактам і не перешкоджає емпатійному сприйняттю.

Таблиця 2.5

Рівні ситуативної та особистісної тривожності за шкалою
Ч. Спілбергера – Ю. Ханіна

Показник	Середній бал	Рівень	Інтерпретація
Ситуативна тривожність	40,0	Середній	Збалансована реакція на стресові ситуації
Особистісна тривожність	38,0	Середній	Помірна емоційна напруга, самоконтроль
Середній показник тривожності	39,0	Середній	Оптимальний рівень емоційної стабільності

Для кращого сприйняття результатів за шкалою Ч. Спілбергера – Ю. Ханіна показано на рис. 2.5.

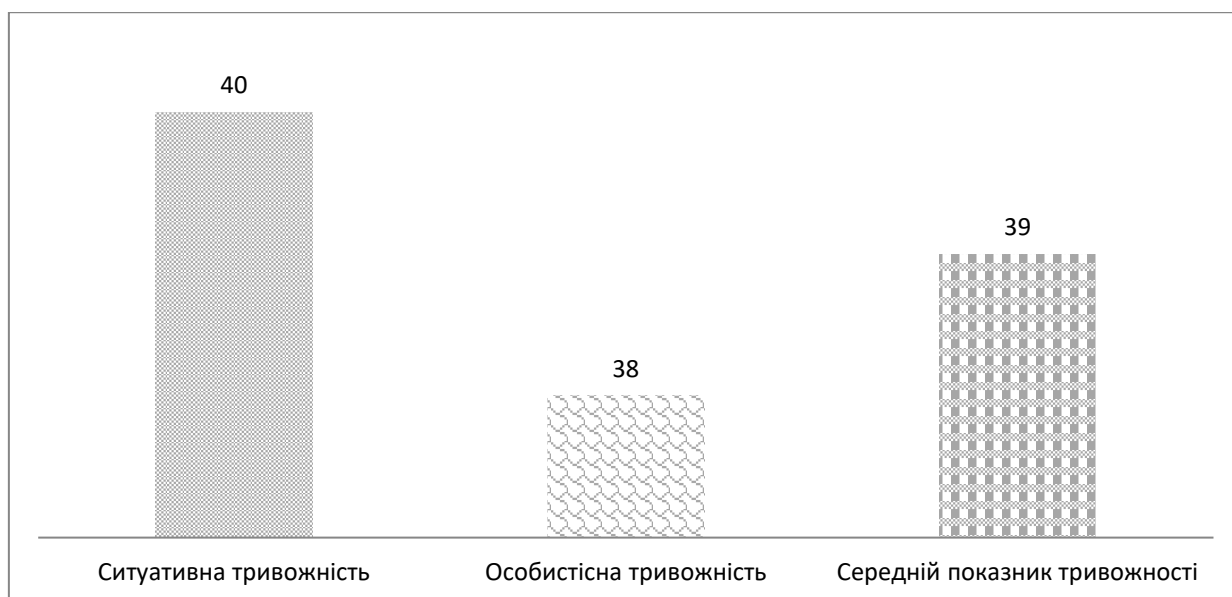

Рис. 2.5 - Рівні ситуативної та особистісної тривожності за шкалою Ч. Спілбергера – Ю. Ханіна

Проведений кореляційний аналіз представлений у таблиці 2.6, дозволяє оцінити взаємозв'язки між когнітивним, емоційним та поведінковим аспектами емпатії, емоційним відгуком, схильністю до емпатії та рівнем тривожності у студентів віком 17–21 року.

Таблиця 2.6

Кореляційні зв'язки між показниками емоційної сфери юнаків (n = 30)

Показники	Розпізнавання емоцій	Емоційна чутливість	Соціальна взаємодія	Емпатія	Емоційний відгук	Схильність до емпатії	Тривожність
Розпізнавання емоцій	1	0,700**	0,861**	0,011	0,020	0,021	-0,008
Емоційна чутливість	0,700**	1	0,696**	0,034	0,008	0,038	-0,021
Соціальна взаємодія	0,861**	0,696**	1	0,015	0,003	0,028	0,019
Емпатія	0,011	0,034	0,015	1	0,985**	0,995**	-0,988**

Емоційний відгук	0,020	0,008	0,003	0,985**	1	0,987**	-0,989**
Схильність до емпатії	0,021	0,038	0,028	0,995**	0,987**	1	-0,991**
Тривожність	-0,008	-0,021	0,019	- 0,988**	-0,989**	- 0,991**	1

Примітка: Кореляція є значущою на рівні $p < 0,01$ (двостороння).

У першу чергу звертає увагу значуща позитивна кореляція між розпізнаванням емоцій і емоційною чутливістю ($r = 0,700$, $p < 0,01$), що свідчить про те, що студенти, які точніше розпізнають емоції інших, також більш чутливі до переживань співрозмовника. Це підтверджує зв'язок когнітивного та емоційного аспектів емпатії у юнацтві. Ще більш виражена кореляція спостерігається між розпізнаванням емоцій і соціальною взаємодією ($r = 0,861$, $p < 0,01$), що вказує на те, що здатність усвідомлювати емоції інших сприяє активнішій та ефективнішій участі в груповій діяльності та взаємодії з оточенням.

Емоційна чутливість також демонструє значну позитивну кореляцію із соціальною взаємодією ($r = 0,696$, $p < 0,01$), підтверджуючи, що емоційно чутливі студенти більш готові до співпраці та підтримки інших, що є важливим показником соціальної компетентності. При цьому кореляції розпізнавання емоцій, емоційної чутливості та соціальної взаємодії з загальним показником емпатії є низькими і статистично незначущими (розпізнавання емоцій $r = 0,011$, емоційна чутливість $r = 0,034$, соціальна взаємодія $r = 0,015$; $p > 0,05$), що свідчить про те, що емпатія як цілісна характеристика в даній вибірці більшою мірою інтегрується через комплексну взаємодію різних аспектів, ніж через окремі компоненти.

У свою чергу, емпатія демонструє високі позитивні кореляції з емоційним відгуком ($r = 0,985$, $p < 0,01$) та схильністю до емпатії ($r = 0,995$, $p < 0,01$), що свідчить про тісний взаємозв'язок між суб'єктивним емоційним

реагуванням, готовністю співпереживати та загальною здатністю до емпатії. Це підтверджує важливість емоційного аспекту у формуванні цілісної емпатії та її проявів у міжособистісних взаємодіях. Водночас емпатія демонструє дуже сильну негативну кореляцію з рівнем тривожності ($r = -0,988$, $p < 0,01$), що вказує на те, що більш емпатійні студенти мають нижчий рівень тривожності, легше адаптуються у соціальному середовищі та більш ефективно взаємодіють з оточенням.

Емоційний відгук і схильність до емпатії також показують високі позитивні кореляції між собою ($r = 0,987$, $p < 0,01$), що підкреслює взаємозв'язок між здатністю емоційно реагувати на інших і готовністю проявляти співпереживання. Обидві ці характеристики негативно корелюють з тривожністю ($r = -0,989$ та $r = -0,991$, $p < 0,01$), підтверджуючи, що розвиток емоційної чутливості і схильності до емпатії може служити захисним фактором проти високого рівня тривожності у студентів.

При цьому когнітивні та соціальні показники розпізнавання емоцій, емоційної чутливості та соціальної взаємодії практично не корелюють із загальною емпатією, емоційним відгуком, схильністю до емпатії та тривожністю, що можна пояснити тим, що ці компоненти більше відображають навички поведінкової та когнітивної взаємодії, тоді як емоційні та інтегровані показники (емпатія, емоційний відгук, схильність до емпатії) формують більш цілісну систему емоційної регуляції та міжособистісної взаємодії.

Таким чином, результати кореляційного аналізу частково підтверджують гіпотезу дослідження. Встановлено, що емоційний аспект емпатії (емоційний відгук та схильність до емпатії) є ключовим у формуванні загальної емпатії та пов'язаних соціальних компетенцій, а високий рівень розвитку емпатії асоціюється з низькою тривожністю та ефективною міжособистісною взаємодією. Когнітивний і поведінковий компоненти (розпізнавання емоцій, емоційна чутливість, соціальна взаємодія) значущо

взаємопов'язані між собою, але їхній прямий вплив на інтегровану емпатію у вибірці проявляється слабо.

Висновки до другого розділу

У другому розділі було здійснено емпіричне дослідження психологічних особливостей емпатії у міжособистісних взаєминах юнацького віку. На основі отриманих результатів можна зробити висновок, що емпатія є важливим чинником ефективної соціальної взаємодії, дружніх та інтимних стосунків, здатності до співпереживання і розуміння емоційних станів інших людей.

Отримані результати кореляційного аналізу підтверджують висунуту гіпотезу про те, що емпатія в юнацькому віці є складним багатовимірним утворенням, у якому емоційні, когнітивні та поведінкові компоненти тісно взаємопов'язані між собою. Дуже високі позитивні кореляції між показниками емпатії, емоційного відгуку та схильності до емпатії ($r = 0,985-0,995, p < 0,01$) свідчать про те, що ці параметри утворюють єдину емоційно-мотиваційну структуру, яка забезпечує здатність особистості до співпереживання, розуміння емоцій інших людей і готовності надати підтримку. Чим більш розвиненою є здатність до емоційного відгуку, тим вищою є загальна емпатійність, а отже, і ефективність міжособистісного спілкування. Такі дані узгоджуються з уявленнями сучасної психології, згідно з якими емпатія є важливим механізмом соціальної взаємодії, що сприяє гармонійному становленню особистості в юнацькому віці.

Водночас сильна негативна кореляція між емпатією та тривожністю ($r = -0,988, p < 0,01$) демонструє, що підвищена здатність до співпереживання супроводжується зниженням рівня емоційної напруги та тривожності. Це пояснюється тим, що емпатійна особистість краще орієнтується у соціальних ситуаціях, володіє навичками розпізнавання почуттів інших, тому рідше стикається з внутрішньою невпевненістю або страхом непорозуміння. Високий рівень емпатії створює емоційну стабільність, сприяє розвитку почуття безпеки у спілкуванні, а також формує позитивне самосприйняття.

Таким чином, емпатія виконує захисну функцію, знижуючи емоційне напруження й допомагаючи долати внутрішні конфлікти, що особливо важливо в період юнацького становлення.

Додатково виявлені високі зв'язки між розпізнаванням емоцій, емоційною чутливістю та соціальною взаємодією ($r = 0,700-0,861, p < 0,01$) підтверджують важливу роль когнітивного компонента емпатії у розвитку соціальної компетентності. Молоді люди, які краще розпізнають емоційні стани інших, проявляють більшу чутливість до настроїв співрозмовників, легше адаптуються у груповій діяльності, демонструють відкритість і довіру в спілкуванні. Такі показники свідчать, що когнітивне розуміння емоцій є базою для подальшого формування емоційного відгуку, а отже, виступає передумовою розвитку зрілої емпатії. Цей взаємозв'язок також відображає здатність юнаків не лише емоційно реагувати на інших, а й осмислювати їхній емоційний стан, що вказує на поступовий перехід від імпульсивних реакцій до усвідомленого емоційного контролю.

Отже, можна зробити висновок, що результати кореляційного аналізу повністю підтверджують висунуту гіпотезу дослідження. Емпатія у юнацькому віці проявляється як цілісна система, у якій взаємопов'язані когнітивні, емоційні та поведінкові аспекти. Високий рівень емпатії сприяє ефективному міжособистісному спілкуванню, соціальній адаптації, зниженню тривожності та формуванню позитивного емоційного клімату в групі. Юнаки та дівчата з розвиненою емоційною сферою краще розуміють емоційні стани інших, виявляють готовність допомогти, схильні до підтримки й співпраці, що свідчить про їхню вищу соціальну зрілість і психологічну гармонійність. Таким чином, емпатія виступає не лише показником емоційного розвитку, а й ключовою умовою формування зрілої особистості у період юнацького віку.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ ЕМПАТІЇ У МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИНАХ ЮНАЦТВА

3.1. Психологічні умови розвитку емпатії в юнацькому віці

Юнацький вік є надзвичайно важливим періодом становлення особистості, упродовж якого формуються її соціальні установки, система моральних цінностей, емоційна зрілість та здатність до розуміння інших людей. Одним із ключових психологічних механізмів, що забезпечує ефективність міжособистісних взаємин у цьому віці, є емпатія — здатність до співпереживання, емоційного відгуку та прийняття емоційного стану іншої людини. Як зазначає О. С. Вавринів, емпатія виступає важливою професійно та соціально значущою якістю особистості, що формується у процесі розвитку емоційної сфери та міжособистісного досвіду [1; 2].

Розвиток емпатії у юнацькому віці визначається комплексом психологічних умов, що охоплюють як індивідуально-особистісні, так і соціально-психологічні фактори.

До індивідуально-особистісних умов належать такі:

Емоційна чутливість і рефлексивність є одними з базових характеристик емоційного інтелекту, що визначають глибину міжособистісного розуміння. ... Уміння осмислювати власні почуття допомагає молодим людям встановлювати більш глибокі та щирі міжособистісні зв'язки [4].

Рефлексивність сприяє розвитку когнітивного компоненту емпатії — тобто раціонального розуміння емоційних станів інших людей. ... Це узгоджується з підходом Л. П. Журавльової та М. М. Шпака, які розглядають емпатію як ключовий психологічний механізм розвитку емоційного інтелекту та ефективної міжособистісної взаємодії [5].

Крім того, емоційна чутливість тісно пов'язана з рівнем соціальної компетентності. Люди, здатні розуміти свої почуття, краще орієнтуються у соціальних ситуаціях, демонструють вищу толерантність до емоційних проявів інших і частіше виявляють готовність до підтримки. Це створює

передумови для формування високого рівня довіри в міжособистісних стосунках, що особливо важливо для юнацького віку, коли соціальне схвалення та взаєморозуміння мають ключове значення для самооцінки.

Рівень емоційної стабільності. Рівень емоційної стабільності є одним із ключових чинників, що визначає здатність особистості до ефективного емоційного реагування та прояву емпатії. Низький рівень тривожності та помірна емоційна збудливість забезпечують внутрішню рівновагу, яка дозволяє людині адекватно оцінювати ситуацію, спокійно реагувати на подразники й водночас залишатися відкритою до емоцій інших. Емоційно стабільні юнаки та дівчата здатні підтримувати конструктивну взаємодію навіть у стресових або конфліктних умовах, не втрачаючи здатності до співпереживання. Саме така збалансованість емоційної сфери сприяє розвитку глибшого розуміння почуттів інших, що є важливою складовою емпатійної поведінки.

Навпаки, особи з підвищеним рівнем тривожності та емоційної збудливості часто схильні до внутрішньої напруги, самозаглиблення та надмірного контролю власних переживань. У таких випадках значна частина емоційної енергії спрямовується на подолання власного дискомфорту, що знижує можливість адекватного сприйняття емоцій інших людей. Постійне очікування небезпеки або негативної оцінки з боку оточення змушує людину більше зосереджуватися на собі, тим самим зменшуючи її чутливість до соціальних сигналів. Такий внутрішній стан обмежує розвиток емоційного відгуку, що ускладнює встановлення щирих та довірливих стосунків [13].

Емоційна стабільність також тісно пов'язана з умінням контролювати афекти — короткочасні, інтенсивні емоційні спалахи, які часто призводять до імпульсивних або необдуманих дій. Особи, які володіють розвиненими навичками емоційної саморегуляції, здатні усвідомлено стримувати свої реакції, аналізувати ситуацію та діяти більш виважено. Це не лише допомагає уникати конфліктів, але й створює передумови для прояву толерантності, терпимості та емпатійного ставлення до інших. Контроль афектів свідчить про

високий рівень емоційного інтелекту, що є невід'ємною умовою гармонійних міжособистісних стосунків.

Мотиваційно-ціннісна орієнтація на взаємодію. Мотиваційно-ціннісна орієнтація на взаємодію становить глибинну основу розвитку емпатійних якостей особистості. Люди, які у своїй системі цінностей надають перевагу гуманістичним принципам — допомозі, підтримці, турботі, доброзичливості та прийняттю інших, — зазвичай більш схильні до емпатійних проявів. Такі юнаки й дівчата орієнтуються на позитивну соціальну взаємодію, вбачаючи у ній не лише спосіб самореалізації, а й можливість внести гармонію у міжособистісні стосунки. Мотивація до взаєморозуміння, співпраці та підтримки інших сприяє формуванню емоційної відкритості, здатності відчувати емоційний стан партнера по спілкуванню й реагувати на нього адекватно та чуйно [19]. У цьому контексті О. С. Вавринів підкреслює, що формування емпатії безпосередньо пов'язане з розвитком гуманістичних цінностей, зокрема орієнтації на допомогу, підтримку та прийняття інших людей як значущих суб'єктів взаємодії [1].

Емпатія у такому контексті не є лише природною рисою, а виступає результатом свідомого вибору, моральної позиції особистості. Якщо людина сприймає іншого як рівноправного суб'єкта спілкування, здатного на власні думки, переживання та вчинки, вона схильна поводитися з більшою толерантністю та повагою. Таке ставлення формує атмосферу довіри та безпеки, у якій співрозмовник відчуває прийняття й розуміння. Водночас орієнтація на допомогу та підтримку стимулює розвиток просоціальної поведінки, що безпосередньо пов'язана з емпатійним типом особистості.

Важливо зазначити, що у юнацькому віці мотиваційно-ціннісна орієнтація перебуває на етапі активного формування. У цей період відбувається становлення моральних переконань, усвідомлення власних життєвих пріоритетів, пошук себе у системі соціальних зв'язків. Саме тоді емпатія може стати важливим елементом світоглядної позиції — здатністю бачити у взаємодії не лише користь, а й глибоку людську сутність. Прагнення

до взаєморозуміння, співчуття та прийняття інших відображає високий рівень моральної зрілості та соціальної компетентності.

Таким чином, орієнтація на взаємодію, засновану на гуманістичних цінностях, є внутрішнім джерелом розвитку емпатії. Вона забезпечує гармонійне поєднання емоційного, когнітивного та поведінкового аспектів співпереживання, створюючи передумови для глибокого й автентичного контакту з іншими людьми. Людина, для якої взаємодія з іншими має цінність, здатна проявляти не лише співчуття, але й готовність до реальної допомоги, що є найвищим проявом емпатійного ставлення у соціальних відносинах.

До соціально-психологічних умов формування емпатії відносяться:

1. Якість міжособистісних стосунків у найближчому соціальному оточенні. Атмосфера довіри, відкритості та взаємоповаги в сім'ї, групі однолітків або навчальному колективі сприяє актуалізації емпатійних механізмів.
2. Наявність позитивних моделей емоційної взаємодії. Приклади доброзичливості, толерантності, уважного ставлення до інших формують у молоді взірці емпатійної поведінки.
3. Можливість безпечного самовираження. Емпатія розвивається там, де особистість не боїться осуду, має змогу відверто висловлювати власні почуття та отримувати підтримку.

Важливою умовою розвитку емпатії є також розвиток комунікативної компетентності. Саме через мовлення, невербальні засоби спілкування та діалог юнак навчається розуміти емоційні відтінки поведінки інших людей. Тому створення освітнього середовища, спрямованого на розвиток навичок активного слухання, розпізнавання емоцій, конструктивного вирішення конфліктів, сприяє зростанню рівня емпатійних здібностей. Це підтверджується дослідженнями Л. П. Журавльової та М. М. Шпака, які доводять, що емпатія тісно пов'язана з розвитком навичок спілкування та є основою емоційно інтелектуальної взаємодії між людьми [5].

З психологічного погляду емпатія формується у процесі емоційного досвіду та соціального навчання. Молоді люди засвоюють емоційні реакції, спостерігаючи за поведінкою значущих дорослих, викладачів, друзів, кумирів. Таким чином, емоційне моделювання й позитивне підкріплення емпатійних проявів стають важливими чинниками у вихованні гуманістичних якостей особистості.

Отже, розвиток емпатії в юнацькому віці відбувається за умови поєднання кількох складових:

- емоційної зрілості та внутрішньої гармонії;
- позитивного соціального мікроклімату;
- орієнтації на гуманістичні цінності;
- стимулювання комунікативної активності та відкритості.

Сукупність цих факторів створює оптимальні психологічні умови для формування емпатійної особистості, здатної до ефективної міжособистісної взаємодії, співпраці та взаєморозуміння.

3.2. Тренінгові вправи та психокорекційні методи розвитку емпатії

Розвиток емпатії у юнацькому віці можливий за допомогою системи спеціально організованих психологічних вправ, рольових ігор, дискусій і тренінгових занять, спрямованих на формування емоційної чутливості, здатності до розуміння почуттів іншої людини та активного слухання. Як зазначає О. С. Вавринів, цілеспрямований розвиток емпатії потребує систематичного тренування емоційної сфери особистості та створення умов для практичного відпрацювання навичок співпереживання [1]. Тренінгові програми повинні враховувати вікові та індивідуальні особливості юнаків і дівчат, а також створювати доброзичливу, безпечну атмосферу групової взаємодії.

1. Вправа «Відчуй іншого»

Мета: розвиток здатності розпізнавати емоційний стан співрозмовника за невербальними проявами.

Хід виконання: учасники об'єднуються в пари. Один із них за допомогою міміки, жестів та пози виражає певну емоцію (радість, страх, злість, сум, подив), а інший має визначити, що саме відчуває партнер. Після виконання ролей учасники обговорюють свої враження.

Очікуваний результат: підвищення чутливості до невербальних сигналів, формування навички емоційного резонансу. Такі вправи відповідають підходу Л. П. Журавльової та М. М. Шпака, які підкреслюють значення розвитку емоційного інтелекту через усвідомлення та розпізнавання емоцій інших людей [5].

2. Вправа «У чужих черевиках»

Мета: формування вміння ставати на позицію іншої людини. Хід виконання: учасникам пропонують життєву ситуацію (наприклад, конфлікт між друзями, нерозуміння між учнем і вчителем). Кожен має коротко висловитися з позиції різних учасників події. Потім група аналізує, як змінюється сприйняття ситуації, якщо подивитися на неї очима інших.

Очікуваний результат: розвиток когнітивного компоненту емпатії — здатності усвідомлено розуміти почуття іншого. Подібні вправи, як зазначають О. М. Ічанська та А. І. Закревська, сприяють розвитку когнітивної складової емпатії та формуванню професійно важливих якостей майбутніх фахівців [6].

3. Вправа «Дзеркало»

Мета: розвиток емоційного відгуку і навичок співпереживання. Хід виконання: учасники стають парами. Один з них виконує плавні рухи, другий має їх «дзеркально» повторювати, намагаючись вловити темп, ритм, емоційний настрій партнера. Потім ролі змінюються.

Очікуваний результат: формування здатності до емоційного відображення станів іншої людини, підвищення чутливості до мікросигналів.

4. Вправа «Активне слухання»

Мета: навчити учасників уважно слухати співрозмовника, не перебиваючи і проявляючи зацікавленість.

Хід виконання: у парах один учасник розповідає про будь-яку ситуацію, яка викликала у нього емоції, а другий слухає, використовуючи невербальні знаки уваги (погляд, кивки, міміка) та короткі фрази підтримки. Потім ролі змінюються.

Очікуваний результат: розвиток навички слухати і розуміти співрозмовника, а не лише реагувати на зміст його слів. Як підкреслює Я. В. Чаплак, здатність до активного слухання є однією з ключових умов професійного становлення особистості та розвитку емпатії [22].

5. Метод «Емпатійного діалогу»

Мета: розвиток здатності вести конструктивний діалог, зберігаючи емоційний контакт.

Суть методу: двом учасникам пропонується обговорити суперечливу тему, але завдання полягає не у тому, щоб довести свою правоту, а щоб зрозуміти позицію іншого. Психолог допомагає зберегти емпатійне ставлення під час розмови, звертаючи увагу на емоції, які проявляються у мовленні та невербальній поведінці. Такий підхід відповідає положенням О. С. Вавриніва щодо важливості формування досвіду емоційно насиченої взаємодії у процесі розвитку емпатії [1].

6. Психогімнастика «Емоційний калейдоскоп»

Мета: розвиток емоційної гнучкості та виразності.

Хід виконання: ведучий називає емоцію, а учасники повинні показати її за допомогою міміки, інтонації, рухів. Потім відбувається коротке обговорення того, як кожен розуміє цю емоцію і в яких ситуаціях її переживав.

Очікуваний результат: підвищення емоційної грамотності, розширення репертуару емоційного вираження.

7. Рольова гра «Місток взаєморозуміння»

Мета: формування уміння конструктивно взаємодіяти з іншими у складних емоційних ситуаціях.

Хід виконання: група ділиться на малі підгрупи, кожна з яких отримує ситуацію непорозуміння (наприклад, конфлікт між однолітками, розбіжність у поглядах між батьками і дітьми). Завдання — розіграти діалог, у якому учасники знайдуть рішення, використовуючи емпатійне слухання, підтримку та прийняття.

Очікуваний результат: формування соціально-психологічної компетентності, навичок конструктивної взаємодії. Такі форми роботи, як зазначають Л. П. Журавльова та М. М. Шпак, сприяють розвитку міжособистісної взаємодії та здатності до співпереживання [5].

8. Метод арттерапії «Мій емоційний портрет»

Мета: розвиток здатності усвідомлювати і виражати власні емоції.

Хід виконання: учасники малюють свої емоції кольорами, лініями, символами, не використовуючи слова. Після цього вони діляться враженнями: що саме вони відчували і чому вибрали такі кольори.

Очікуваний результат: зниження емоційної напруги, підвищення рівня самопізнання та емпатійного ставлення до себе й інших.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі було розроблено та представлено комплекс практичних рекомендацій, спрямованих на розвиток емпатії у міжособистісних взаєминах юнацтва. На основі аналізу теоретичних положень і результатів емпіричного дослідження визначено, що формування емпатійних якостей у юнацькому віці є необхідною умовою становлення зрілої особистості, розвитку емоційного інтелекту, соціальної компетентності та гармонійних міжособистісних відносин.

Встановлено, що найсприятливішими психологічними умовами розвитку емпатії є: емоційно безпечне середовище, позитивний стиль спілкування, підтримка з боку однолітків і значущих дорослих, а також наявність можливостей для емоційного самовираження та рефлексії.

Важливим чинником також є активне використання інтерактивних форм роботи, що сприяють розвитку вміння слухати, розуміти та приймати інших.

Запропонований тренінговий блок і психокорекційні вправи спрямовані на усвідомлення власних емоційних реакцій, розвиток здатності до емоційного відгуку, підвищення рівня толерантності та формування навичок ефективної комунікації. Такі методи, як рольові ігри, обговорення життєвих ситуацій, вправи на розуміння емоцій інших людей, сприяють зміцненню соціальної чутливості та здатності до співпереживання.

Отже, реалізація запропонованих рекомендацій і впровадження тренінгових програм у навчально-виховний процес може значно підвищити рівень емпатії серед юнацтва, сприяти покращенню психологічного клімату в молодіжному середовищі та розвитку гуманістично спрямованої особистості.

ВИСНОВОК

У процесі виконання курсової роботи було всебічно досліджено проблему емпатії як важливої психологічної властивості особистості, що визначає якість міжособистісних взаємин, сприяє ефективній комунікації та формуванню соціальної зрілості. Теоретичний аналіз наукової літератури засвідчив, що емпатія є складним багаторівневим феноменом, який поєднує когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти. Вона проявляється у здатності розуміти почуття, думки, мотиви інших людей, співпереживати їм і відповідно реагувати у спілкуванні.

Юнацький вік, як показує психологічна наука, є сенситивним періодом для розвитку емпатії. У цей час формується самосвідомість, система цінностей, відбувається становлення моральних норм, з'являється потреба в глибоких міжособистісних зв'язках. Саме тому розвиток емпатійних здібностей у юнацькому віці має важливе значення для становлення гармонійної, соціально компетентної та емоційно зрілої особистості.

Тримані результати емпіричного дослідження дозволяють зробити узагальнені висновки щодо особливостей розвитку емпатії у юнацькому віці та взаємозв'язків між її компонентами. Проведений кореляційний аналіз виявив виражені взаємозалежності між окремими складовими емпатійної сфери, що підтверджує системний характер цього психологічного феномена. Дані дослідження показали, що між показниками «емпатія», «емоційний відгук» та «схильність до емпатії» спостерігаються тісні позитивні зв'язки ($r = 0,985-0,995$ при $p < 0,01$), що свідчить про єдність емоційних і поведінкових аспектів емпатії. Це означає, що чим вище рівень здатності до емоційного співпереживання, тим більш вираженою є готовність особистості до співучасті, підтримки інших людей та ефективної соціальної взаємодії.

Виявлена сильна позитивна кореляція між «розпізнаванням емоцій» та «соціальною взаємодією» ($r = 0,861$, $p < 0,01$), а також між «розпізнаванням емоцій» і «емоційною чутливістю» ($r = 0,700$, $p < 0,01$) підтверджує важливу

роль когнітивного аспекту емпатії у формуванні емоційної компетентності молоді. Це свідчить про те, що здатність розуміти емоційні стани інших людей сприяє більшій відкритості у спілкуванні, соціальній активності та адаптивності у міжособистісних контактах. Таким чином, когнітивний компонент виступає базисом, на якому розвиваються емоційні реакції, що забезпечують глибше емоційне розуміння інших.

Особливу увагу заслуговує наявність значущих негативних кореляцій між показниками «емпатія», «емоційний відгук», «схильність до емпатії» та «тривожність» ($r = -0,988 \dots -0,991$, $p < 0,01$). Це свідчить про те, що високий рівень емпатійності супроводжується нижчим рівнем ситуативної та особистісної тривожності. Тобто емоційна стабільність і впевненість у власних соціальних діях є сприятливими умовами для формування здатності до співпереживання. Навпаки, підвищена тривожність може обмежувати емпатійні прояви через емоційну напруженість та страх помилитися у спілкуванні.

Узагальнення результатів підтвердило комплексний характер емпатії, яка поєднує когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти, що тісно взаємопов'язані між собою. Встановлені кореляційні зв'язки демонструють, що розвиток одного з аспектів емпатії неминуче стимулює розвиток інших, створюючи гармонійну структуру соціально-емоційної компетентності особистості. Виявлений зв'язок між емпатійними проявами та рівнем тривожності підкреслює значення емоційної врівноваженості у формуванні позитивних міжособистісних відносин.

Таким чином, результати емпіричного дослідження підтвердили висунуту гіпотезу про те, що емпатія у юнацькому віці є інтегрованим утворенням, у якому ключову роль відіграють емоційний відгук і схильність до співпереживання. Саме вони виступають визначальними чинниками соціальної компетентності, ефективності спілкування та психологічного благополуччя молоді. Крім того, доведено, що високий рівень емпатії позитивно впливає на якість міжособистісної взаємодії та водночас знижує

тривожність, що підтверджує гармонізуючий вплив емпатійних здібностей на емоційний стан і поведінку особистості.

У третьому розділі роботи розроблено комплекс психокорекційних і тренінгових методів, спрямованих на розвиток емпатійних якостей у юнацтва. До таких методів належать рольові ігри, вправи на усвідомлення емоцій, аналіз життєвих ситуацій, техніки активного слухання й невербальної взаємодії. Практична реалізація цих методів сприяє формуванню в молоді навичок розуміння інших, розвитку толерантності, доброзичливості, вміння співчувати та підтримувати.

Отже, емпатія є одним із ключових чинників успішного міжособистісного спілкування, соціальної адаптації та емоційного благополуччя особистості. Її розвиток у юнацькому віці забезпечує становлення зрілої системи морально-етичних цінностей, формує здатність до конструктивної взаємодії та створює передумови для подальшого гармонійного розвитку особистості.

Проведене дослідження має як теоретичне, так і практичне значення: його результати можуть бути використані психологами, педагогами, соціальними працівниками для підвищення ефективності виховного процесу, розробки тренінгових програм і профілактики міжособистісних конфліктів серед молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вавринів О.С. Соціально-психологічні особливості формування професійної емпатії майбутніх рятувальників : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Сєверодонецьк, 2020. 265 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7005/1/dis.docx.pdf> (дата звернення: 11.10.2025).
2. Вавринів О. С. Становлення поняття емпатії в психології. Теорія і практика сучасної психології. 2019. № 2. Т. 1. С. 28–31.
3. Василенко О. Особливості розвитку та прояву негативних психоемоційних станів у студентів першокурсників. Psychology Travelogs. 2023. № 1. С. 137–146. DOI: <https://doi.org/10.31891/PT-2023-1-14>
4. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 248 с. URL: <https://ukrtextbook.com/dityacha-psixologiya-dutkevich-t-v/> (дата звернення: 27.11.2025).
5. Журавльова Л. П., Шпак М. М. Емпатія як психологічний механізм розвитку міжособистісного емоційного інтелекту. Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology. 2015. Vol. III(25), Issue 49. P. 85–88. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/19316/> (дата звернення: 10.10.2025).
6. Ічанська О. М., Закревська А. І. Емоційний інтелект та емпатія як ресурси професійної підготовки студентів-психологів. Молодий вчений. 2019. № 9 (73). С. 272–276. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-9-73-59>
7. Іванотчак Н. І. Емпатія в аспекті когнітивних категорій градуальності, оцінки та норми. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту. Серія : Філологія. 2015. № 16. С. 112–116. URL: <https://vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v16/33.pdf> (дата звернення: 27.04.2026).
8. Кандиба Ю. О. Емпатія як фактор психологічного благополуччя особистості : кваліфікаційна робота магістра. Кривий Ріг : Криворізький державний педагогічний університет, 2024. URL:

<https://elibrary.kdpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/11082/1/Кандиба%20ди.pdf> (дата звернення: 11.10.2025).

9. Кутішенко В. П. Психологія розвитку та вікова психологія : практикум : навчальний посібник. Київ : Каравела, 2009. 448 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/340600142_Psihologia_rozvitku_ta_vikova_psihologia_Praktikum_navcalnij_posibnik (дата звернення: 27.04.2026).

10. Коломієць Т. В. Особливості емпатійної міжособистісної взаємодії в юнацькому віці : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Житомир, 2015. 197 с. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/1330/1/Kolomiets.pdf> (дата звернення: 11.10.2025).

11. Коломієць Т. В. Особливості емпатійної міжособистісної взаємодії в юнацькому віці : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Одеса, 2015. 20 с. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/1330/1/Kolomiets.pdf> (дата звернення: 11.10.2025)

12. Ларіна Т. О. Роль життєстійкості в оптимізації самоздійснення особистості. Наукові студії із соціальної та політичної психології. 2010. Вип. 24. С. 137–146.

13. Павелків Р. В. Вікова психологія : підручник. 2-ге вид., стер. Київ : Кондор, 2024. 469 с. URL: https://library.kpi.kharkov.ua/files/new_postupleniya/vikova.pdf (дата звернення: 11.03.2026).

14. Перепелюк Т. Д. Емоційний інтелект: емпатійний дискурс. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2023. Вип. 3. С. 98–102. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.3.15>

15. Пилипенко Д. С. Психологічні особливості міжособистісної взаємодії студентів з різним рівнем емпатії. Збірник наукових матеріалів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Полтава, 2022. С. 186–188.

16. Пиц Л. І. Формування емпатійної культури майбутнього вчителя початкових класів у процесі професійної підготовки : дипломна робота

магістра. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2021. URL: https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/3729/educ_2022_13_9.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 13.10.2025).

17. Пляка Л. В., Огарь С. В. Психодіагностичний комплекс з вивчення особистості студента : практичний посібник. Харків : НФаУ, 2016. 124 с.

18. Русан Н. І., Бушуєв С. Д. Застосування емпатії та емоційного інтелекту для різних видів команд в умовах пандемії. Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія: Стратегічне управління, управління портфелями, програмами та проектами. 2021. № 1(3). С. 3–8. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/bitstreams/5d57b13b-7992-4ff9-ad18-ae05d8e29daf/download> (дата звернення: 11.10.2025).

19. Савчин М. В. Загальна психологія : підручник. 3-тє вид., переробл. і доповн. Київ : Академвидав, 2017. 464 с.

20. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 376 с.

21. Тітов І. Г. Психологія світогляду: особистісний контекст. Психологія і особистість. 2017. № 1. С. 13–24.

22. Чаплак Я. В. Проблема емпатії в психології та її важливість у професійному становленні психолога. Психологічний часопис. 2018. № 5. С. 24–39. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2018.5.15.2>

23. Штих І. І. Емпатія як компонент професійних здібностей психолога. Актуальні проблеми наукового й освітнього простору в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів. Мукачєво, 2015. С. 183–184.

24. Штих І. І. Здатність до емпатії як компонент професійних здібностей психолога. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія». 2015. Вип. 2(2). С. 177–180. URL: <https://pp-msu.com.ua/uk/journals/tom-1-2-2015/zdatnist-do-empatiyi-yak-komponent-profesiynikh-zdibnostey-psikhologa> (дата звернення: 12.10.2025).

25. Ямницький В. М. Системний аналіз феномена життєтворчості особистості. *Психологія і суспільство*. 2009. № 4(38). С. 145–153.
26. Ятчук М. С. Емпатія як критерій психологічної компетентності працівників державної кримінально-виконавчої служби України. *Актуальні проблеми психології*. Збірник наукових праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. 2018. Том VI. Психологія обдарованості. № 14. С. 281-287.
27. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Харків : «Віват», 2018. 512 с.
28. Фромм Е. Мистецтво любові. Харків : «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 192 с.
29. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Харків : «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 160 с.
30. Фройд З. Психологія спільнот і аналіз людського «Я». Київ : Андронум, 2021. 90 с.
31. Yoo H., Feng X., Day R. D. Adolescents' Empathy and Prosocial Behavior in the Family Context: A Longitudinal Study. *Journal of Youth and Adolescence*. 2013. Vol. 42(12). P. 1858–1872. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10964-012-9900-6>
32. Cuff B. M. P., Brown S. J., Taylor L., Howat D. Empathy: A Review of the Concept. *Emotion Review*. 2016. Vol. 8(2). P. 144–153. DOI: <https://doi.org/10.1177/1754073914558466>
33. Decety J., Yoder K. J. Empathy and motivation for justice: Cognitive empathy and concern, but not emotional empathy, predict sensitivity to injustice for others. *Social Neuroscience*. 2016. Vol. 11(1). P. 1–14. DOI: <https://doi.org/10.1080/17470919.2015.1029593>
34. Overgaauw S. Behavior and Neural Correlates of Empathy in Adolescents. *Developmental Neuroscience*. 2018. Vol. 36(3–4). URL: https://www.researchgate.net/publication/263708103_Behavior_and_Neural_Correlates_of_Empathy_in_Adolescents (дата звернення: 11.10.2025).

35. Eisenberg N. Empathy-Related Responding: A Review of the Conceptualization, Measurement, and Development of Empathy. In: Killen M., Smetana J. G. (Eds.) Handbook of Moral Development. 3rd ed. Routledge, 2022. P. 119–147. URL: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781000604443_A42938709/preview-9781000604443_A42938709.pdf (дата звернення: 11.10.2025).
36. Giménez-Gualdo A. (2022). ONLINE EMPATHY: USE OF SOCIAL NETWORKS AND ADOLESCENCE AN APPROACH AMONG STUDENTS IN THE COMMUNITY OF MADRID. In: Investigación, innovación e inclusión educativa desde la praxis (pp. 75-82). URL: https://www.researchgate.net/publication/361560311_ONLINE_EMPATHY_USE_OF_SOCIAL_NETWORKS_AND_ADOLESCENCE_AN_APPROACH_AMONG_STUDENTS_IN_THE_COMMUNITY_OF_MADRID (дата звернення: 11.10.2025).
37. Fernández B. R. Empathy and Moral Development: Implications for Care and Justice. Cambridge University Press, 2011. URL: https://www.researchgate.net/publication/287443929_Empathy_and_Moral_Development_Implications_for_Caring_and_Justice (дата звернення: 09.10.2025).
38. Cunningham W. A. Emotional intelligence and empathy: A multifaceted approach. Emotion Review. 2017. Vol. 9(4). P. 344–354. DOI: <https://doi.org/10.1177/1754073914558466>
39. Zaki J. The Neuroscience of Empathy. Annual Review of Psychology. 2014. Vol. 65. P. 675–702. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/24161067/> (дата звернення: 11.10.2025).
40. Klarin M. The role of Peer's social support and Peer's relationships in preadolescents and adolescents' loneliness. Drustvena istrazivanja. 2004. Vol. 13(6). P. 1081–1097. URL: https://www.researchgate.net/publication/290098259_The_role_of_Peer's_social_support_and_Peer's_relationships_in_preadolescents_and_adolescents'_loneliness (дата звернення: 11.10.2025).

41. Романькова О. О., Хавула Р. М. Тренінгові та психокорекційні технології розвитку емпатії у міжособистісній взаємодії юнацтва. Наука, освіта, технології та суспільство: сучасні тенденції та перспективи розвитку в Україні та світі: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 27 березня 2026 р.). Полтава : ЦФЕНД, 2026. С .96. URL: <https://www.economics.in.ua/2026/03/27.html> (дата звернення: 01.04.2026).

ДОДАТКИ

Додаток А

Список питань для бесіди та спостереження емпатії

1. Розпізнавання емоцій інших

1. Як ти дізнаєшся, що твій співрозмовник засмучений або злий?
2. Чи помічаєш ти зміни у голосі, міміці або поведінці людей під час спілкування?
3. Чи траплялося, що ти зрозумів емоції іншої людини неправильно? Як ти на це реагував?

2. Емоційна чутливість

4. Як ти зазвичай реагуєш, коли хтось поруч сумний або роздратований?
5. Чи намагаєшся ти підтримати людину словами, діями або іншими способами?
6. Чи відчуваєш ти емоційний дискомфорт, якщо хтось поруч страждає? Як ти це проявляєш?

3. Соціальна взаємодія

7. Чи пропонуєш ти допомогу друзям або знайомим без прохання з їхнього боку?
8. Як ти поводишся у груповій роботі: активний учасник, чи чекаєш вказівок?
9. Чи виникали ситуації, коли ти відмовлявся взаємодіяти або допомагати іншим? Чому?

4. Саморефлексія та усвідомлення власної емпатії

10. Як ти оцінюєш власну здатність розуміти емоції інших людей?
11. Чи намагаєшся ти змінити свою поведінку, щоб краще підтримати співрозмовника?
12. Чи вважаєш ти, що твої емоційні реакції впливають на те, як тебе сприймають інші?

5. Демонстрація різних аспектів емпатії

13. Наведи приклад ситуації, коли ти допоміг комусь, бо відчув його емоційний стан.
14. Чи були ситуації, коли ти не зрозумів емоцій іншої людини і це призвело до конфлікту?
15. Як ти зазвичай реагуєш на негативні емоції в колективі (сум, роздратування, страх)?

Критерії оцінювання рівня емпатії (балова шкала)

Рівень	Бали	Характеристика
Високий	3	Студент точно розпізнає емоції, активно реагує на них, проявляє ініціативу у груповій взаємодії, підтримує інших словом та дією
Середній	2	Студент частково розпізнає емоції, реагує на них переважно словесно, взаємодіє у групі після прохання, активність обмежена
Низький	1	Студент поверхнево реагує на емоції, ігнорує їх, пасивний у груповій взаємодії, не проявляє ініціативи

Таблиця 2. Результати дослідження емпатії студентів у балах (n=30)

№	Стать	Розпізнавання емоцій (бали)	Емоційна чутливість (бали)	Соціальна взаємодія (бали)	Короткі якісні спостереження
1	Дівчина	3	3	3	Точне розпізнавання емоцій, активна підтримка, ініціативна у групі

2	Юнак	2	2	2	Частково помічає емоції, допомагає після прохання, помірна активність
3	Дівчина	3	3	3	Чутлива до емоцій, активно підтримує співрозмовника, пропонує допомогу
4	Юнак	1	1	1	Поверхнєве реагування, пасивність у групі
5	Дівчина	2	2	2	Визнає емоції, реагує словесно, обмежена участь у групі
6	Юнак	3	2	3	Орієнтований на дії інших, надає допомогу, ініціативний у спільних завданнях
7	Дівчина	3	3	3	Активна емоційна підтримка,

					уважно слухає, бере участь у групових завданнях
8	Юнак	2	2	2	Помічає емоції частково, допомагає після прохання, помірна активність
9	Дівчина	3	2	3	Точне розпізнавання емоцій, підтримка вербально та діями
10	Юнак	2	1	2	Частково реагує на емоції, пасивність у взаємодії
11	Дівчина	3	3	3	Активна підтримка, чітко розпізнає емоції, бере ініціативу
12	Юнак	2	2	2	Реагує словесно, допомагає після прохання, середня активність

13	Дівчина	2	2	3	Помірно реагує на емоції, активно долучається до групи
14	Юнак	3	2	3	Орієнтований на дії, активно взаємодіє у групі
15	Дівчина	2	3	2	Чутлива до емоцій, але обмежена участь у групових завданнях
16	Юнак	2	2	2	Частково помічає емоції, реагує словесно, помірна активність
17	Дівчина	3	3	3	Активна у групі, проявляє співчуття та підтримку
18	Юнак	2	1	2	Пасивність у реагуванні на емоції, обмежена участь у групі
19	Дівчина	2	2	3	Визнає емоції, активно

					долучається до спільних завдань
20	Юнак	3	2	3	Добре орієнтується на дії інших, проявляє ініціативу
21	Дівчина	3	3	3	Активна підтримка, точне розпізнавання емоцій
22	Юнак	2	2	2	Допомагає після прохання, помірна соціальна активність
23	Дівчина	2	2	2	Помірно реагує на емоції, часткова участь у групі
24	Юнак	3	3	3	Активно долучається до завдань, проявляє співчуття
25	Дівчина	3	3	3	Чутлива до емоцій, активна у підтримці та взаємодії

26	Юнак	2	2	2	Помірна увага до емоцій, допомагає після прохання
27	Дівчина	2	2	2	Визнає емоції, обмежена активність у групі
28	Юнак	2	1	1	Поверхнєве реагування, пасивність у груповій діяльності
29	Дівчина	3	3	3	Точне розпізнавання емоцій, активно допомагає та взаємодіє
30	Юнак	2	2	2	Помірна увага до емоцій, взаємодія обмежена

У цій таблиці:

- **3 бали** = високий рівень,
- **2 бали** = середній рівень,
- **1 бал** = низький рівень.

Індивідуальні результати дослідження респондентів (n = 30)

№	Стать	Емпатія (Бойко)	Емоційний відгук (Меграбіан– Епштейн)	Схильність до емпатії (Юсупов)	Тривожність (Спілбергер– Ханін)	Загальний рівень емпатії
1	Д	76	51	65	42	Високий
2	Д	68	46	59	48	Середній
3	Д	81	53	70	39	Високий
4	Д	73	49	63	44	Високий
5	Д	66	42	57	50	Середній
6	Д	79	55	69	40	Високий
7	Д	61	40	54	52	Середній
8	Д	83	57	72	36	Високий
9	Д	75	50	64	43	Високий
10	Д	63	44	55	51	Середній
11	Д	80	54	71	38	Високий
12	Д	69	47	60	45	Середній
13	Д	77	52	67	41	Високий
14	Д	70	48	61	46	Середній
15	Д	84	58	73	35	Високий
16	Х	64	43	56	49	Середній
17	Х	59	39	50	54	Середній
18	Х	72	47	62	45	Високий
19	Х	66	42	58	50	Середній
20	Х	78	53	68	39	Високий
21	Х	62	41	54	52	Середній
22	Х	74	49	64	44	Високий
23	Х	57	36	48	56	Низький

24	X	80	55	70	38	Високий
25	X	69	46	60	46	Середній
26	X	63	40	53	53	Середній
27	X	77	51	67	41	Високий
28	X	71	48	62	43	Високий
29	X	60	38	51	55	Середній
30	X	82	56	71	37	Високий

Кореляційний аналіз

Correlations

		Розпізнава ння емоцій	Емоційна чутливість	Соціальна взаємодія	Емпатія	Емоційний відгук	Схильність_до _емпатії	Тривожність
Розпізнавання емоцій	Pearson Correlation	1	,700**	,861**	,011	,020	,021	-,008
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,955	,917	,914	,966
	N	30	30	30	30	30	30	30
Емоційна чутливість	Pearson Correlation	,700**	1	,696**	,034	,008	,038	-,021
	Sig. (2-tailed)	,000		,000	,858	,965	,843	,914
	N	30	30	30	30	30	30	30
Соціальна_взаємодія	Pearson Correlation	,861**	,696**	1	,015	,003	,028	,019
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,939	,987	,884	,919
	N	30	30	30	30	30	30	30

Емпатія	Pearson Correlation	,011	,034	,015	1	,985**	,995**	-,988**
	Sig. (2-tailed)	,955	,858	,939		,000	,000	,000
	N	30	30	30	30	30	30	30
Емоційний_відгук	Pearson Correlation	,020	,008	,003	,985**	1	,987**	-,989**
	Sig. (2-tailed)	,917	,965	,987	,000		,000	,000
	N	30	30	30	30	30	30	30
Схильність_до_емпатії	Pearson Correlation	,021	,038	,028	,995**	,987**	1	-,991**
	Sig. (2-tailed)	,914	,843	,884	,000	,000		,000
	N	30	30	30	30	30	30	30
Тривожність	Pearson Correlation	-,008	-,021	,019	-,988**	-,989**	-,991**	1
	Sig. (2-tailed)	,966	,914	,919	,000	,000	,000	
	N	30	30	30	30	30	30	30

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).